

Article Arrival Date**05.11.2024****Article Published Date****20.12.2024**

ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİNDE TARİHSEL TOPLUM HISTORICAL SOCIETY IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S LITERATURE

Aygun Ahmadova

Doç. Dr. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü
(Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Özet

F. Koşarlı'nın çocuk edebiyatına ilişkin görüşleri daha çok dikkat çekti. Bu düşünceler A.O. Chernyaevsky'nin "Anavatan Dili" ders kitabının 7. baskısı hakkındaki makalesinde ve diğer deneme makalelerinde ve en önemlisi çağdaşlarına yazdığı mektuplarda toplanmıştır. Bütün bunlar şunu kanıtıyor. Firudin Bey Koçerli, çocuk eserleri yazan yazarlarla her zaman yakın temas halinde olmuş, onların eserlerinin ilk eleştirmeni olmuş, ilk ve objektif görüşlerini dile getirmiştir. Daha sonra A. Kazım, M.K. Alekbarli'nin yazılarında ve J. Khandan'ın araştırmalarında bu aydınların çocuk eserleri fikir-içerik, tema, dil ve üslup açısından kısaca incelenmiştir. Ancak çocuk edebiyatı tarihinin nesnel olarak incelenmesine yönelik ilk ve ciddi adımların 1950'li ve 1960'lı yıllara atfedilmesi gerekir. Bu, Azerbaycan çocuk edebiyatının ilk yaratıcılarından S. Ganizade, M.A. Sabir, A. Sahhat, A. Shaig, S.S. Akhundov'un bu yıllarda hayatını ve yaratıcılığını kapsayan çalışmaların oluşturulmasıyla ilgilidir.

Bu alanda kapsamlı araştırmalar yürüten uzmanlarımız da var. K. Talybzade sadece tasvir yolunu takip etmemiş, A. Sahhat'ın halen bilimsel değerini koruyan çocuk şiirlerinin konu alanı, fikri, sanatsal nitelikleri hakkında da görüşler belirtmiştir. Araştırmacı, yazarın bu alandaki yaratıcılığına çocukların psikolojik gereksinimleri açısından yaklaşmış olup, A. Sahhat'ın çocuklar için yazdığı eserler iki bölüme ayrılmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda çocuk edebiyatı, yalnızca şu veya bu sanatçının yaratıcı faaliyetinin bir parçası olarak değil, aynı zamanda özel bir alan olarak edebiyat eleştirmenlerinin dikkatini çekti.

1960'lı yıllarda A. Mirahmadov'un "Dabistan" başlıklı makalesi, çocuk basını tarihinin incelenmesi açısından çocuk edebiyatının konularına dikkat edilmesi girişiminin kapsamını genişletti. Bu doğrultuda P. Allahverdioglu, S. Bektaş, A. Memmedov ve diğer araştırmacılar belirli görüşler ortaya koymuşlardır. 1970'li yıllarda Azerbaycan çocuk edebiyatının araştırılması ve incelenmesi alanında ulusal açıdan önemli bir dizi etkinlik gerçekleştirildi.

Yeni yayınların ortaya çıkışının gelişimi üzerinde önemli bir etkisi oldu. Bu yıllarda Azerbaycan çocuk edebiyatı araştırmalarında belli bir verimlilik fark edilmeye başlandı. Çocuk edebiyatının çeşitli konularının incelenmesine ve tanıtılmasına yönelik makaleler bu alanda değerli bir girişim haline geldi. Karşılıklı edebi iletişim ve edebi çeviri sorunlarına yönelik yapılan çalışma ve araştırmalarda, özellikle Azerbaycan-Rus edebi ilişkileri, milli çocuk edebiyatımızın oluşumu, Azerbaycan ve Rus çocuk edebiyatının oluşum ve gelişim aşamaları, edebiyatta geniş yer tutmuştur. devrim öncesi dönemdeki gelişmelere ilişkin ilginç gözlemler. Bunların yanı sıra F. Gasimzadeh, Mir Celal, C. Khandan, K. Mammadov, M. Mustafayev, S. Huseynov, K. Talibzadeh, M. Valiyev, S. Valikhanov, F. Kerimova ve diğerlerinin de çeşitli bilimsel faaliyetleri olmuştur. çocuk edebiyatı alanı.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki çocuk edebiyatının sistematik olarak incelenmesi, Azerbaycan edebiyat çalışmalarının karşı karşıya olduğu ve çözümlenmeyi bekleyen gerekli sorunlardan biridir. Bilindiği gibi her konunun tarihi ve teorisi birbirinden ayrılmaz. Günümüz çocuk edebiyatının daha kapsamlı bir resmini oluşturmak ve gelecekteki gelişimine rehberlik etmek istiyorsak geçmişine bakmalıyız. Azerbaycan çocuk edebiyatı başarılarını geçmişine borçludur. Çünkü önceki geleneğin özüne dayanır ve onun devamı olarak gelişir. Bu nedenle çocuk edebiyatımızın oluşumunun başlangıcından itibaren geçmişini incelemek gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: hakikat, insanlar, tarih, ilham, organizasyon, zengin, gelişme, ilgi

Abstract

F. Koşarlı's opinions about children's literature attracted more attention. These considerations A.O. It is collected in Chernyaevsky's article about the 7th edition of the "Language of the Motherland" textbook and other essay articles, and most of all in his letters to his contemporaries. All this proves that. Firudin Bey Koçerli was always in close contact with the authors who wrote children's works, became the first critic of their works, and expressed his first and objective opinions. Then A. In the articles of Kazım, M.K. Alekbarli, and in the researches

of J. Khanda, the children's works of these intellectuals were concisely analyzed in terms of idea-content, theme, language and style. However, the first and serious steps towards the objective study of the history of children's literature should be attributed to the 1950s and 1960s. This is related to the creation of studies covering the life and creativity of S. Ganizade, M.A. Sabir, A. Sahhat, A. Shaig, S.S. Akhundov, one of the first creators of Azerbaijani children's literature, in these years.

We also have specialists who have conducted extensive research in this field. K. Talybzade did not just follow the path of description, but said opinions about the subject area, idea, artistic qualities of A. Sahhat's children's poems, which still retain their scientific value. The researcher approached the creativity of the writer in this field from the point of view of children's psychological requirements, and the works written by A. Sahhat for children are divided into two parts. In the 1950s and 1960s, children's literature attracted the attention of literary critics not only as a part of the creative activity of this or that artist, but also as a special field.

In the 1960s, A. Mirahmadov's article entitled "Dabistan" expanded the scope of the initiative to pay attention to the issues of children's literature in the aspect of studying the history of the children's press. In this direction, P. Allahverdiyev, S. Bektashi, A. Mammadov and other researchers have expressed certain specific opinions. In the 1970s, a number of nationally significant events were carried out in the field of research and study of Azerbaijani children's literature.

The emergence of new publications had a significant impact on its development. In these years, a certain productivity in the study of Azerbaijani children's literature began to be noticed. Articles devoted to the study and promotion of various issues of children's literature became a valuable initiative in this field. In the studies and researches dedicated to the problems of mutual literary communication and literary translation, especially Azerbaijan-Russian literary relations, the creation of our national children's literature, the formation and development stages of Azerbaijani and Russian children's literature, occupied a large place in the interesting observations about the development in the period before the revolution. In addition to these, F. Gasimzadeh, Mir Jalal, C. Khandan, K. Mammadov, M. Mustafayev, S. Huseynov, K. Talibzadeh, M. Valiyev, S. Valikhanov, F. Karimova and others had certain scientific activities in the field of children's literature.

The systematic study of children's literature of the late 19th and early 20th centuries is one of the necessary problems facing Azerbaijani literary studies and waiting to be solved. As is known, the history and theory of each subject are inseparable. If we want to create a fuller picture of today's children's literature and guide its future development, we must look at its past. Azerbaijani children's literature owes its achievements to its past. Because it rests on the core of the previous tradition and develops as its continuation. That is why there is a need to study the past of our children's literature starting from its formative period.

Key words: truth, people, history, inspiration, organization, rich, development, interest

Giriş

Uşaq ədəbiyyatı, bədii ədəbiyyatın tərkib hissəsi olub 3 yaşdan 17 yaşa qədər, dinləyici və oxucu kütləsidir. Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifəsi gənc nəslin sağlam, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik hissələrin yaranmasına yardımçı olmaqdır. Bu ədəbiyyat gənc nəslin ideyasında, amalında, ruhunda bir inqilab etməlidir. Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir. Uşaq və gənclərin üzərinə düşən ən ümdə məsələ öz xalqının, torpağının zəngin tarixi keçmişinə, ədəbiyyatına bələd olmasıdır.

Gələcəyin varisləri bu günün tarix olan zamanı ilə qoşa addımlamalı, gələcəyin böyük quruculuq işlərində yaxından iştirak etməlidir. Torpaqlarımızın qorunması yolunda aparılan mübarizədə cəsarətlə iştirak etməkdə ilham verən bir mənbə olmalıdır. Uşaq ədəbiyyatı bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəslə öyrətməli, onları bu sərvətin əsl varisi kimi tərbiyə etməlidir. Rus yazıçısı Maksim Qorkı qeyd edirdi ki, uşaqlara yaşadıkları dövrün həqiqətini söyləmək, digər tərəfdən keçmişin dəhşətli rəzalətlərini satirik boyalarla açıb göstərmək lazımdır. Tanınmış alim Xudu Məmmədov uşaqlarda Vətən və vətənpərvərlik hissəsinin yaranmasını belə izzah edirdi "Uşaqlara vətəni sevməyi öyrətmək lazım deyil. Siz onlara vətəni tanıdın, özləri sevcəklər."

Bütün bu göstərdiklərimiz Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ədəbi və pedaqoji prinsiplərinin əsasını təşkil edir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı və təşəkkülü, qədim tarixi ənənələrə bağlansa da, elə də keçmiş tarixə bağlı deyildir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına maraq XIX

əsrin birinci yarısında maarifçi realist ədəbiyyatının yaranmasından başlamış, əsrimizin 20-ci illərinə qədərki mürəkkəb və ziddiyyətlə dolu, uşaq ədəbiyyatı baxımında olduqca zəngin məhsuldar bir dövrü əhatə edir. Maraqlı mündəricatı və spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənən uşaq ədəbiyyatı XIX əsrin ikinci yarısında Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı ilə təşəkkül tapmışdır.

Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər böyüməkdə olan gənc nəslin bilik və ədəbiyyata qarşı maraq dairəsini inkişaf etməsində böyük, yəni kütləvi maraq zəminləri yaradır. Böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi, əxlaqı, mənəviyyatı, davranış normaları, dünyagörüşü, əqidəsi, arzu və istəkləri və b. keyfiyyətləri diqqət mərkəzində durur. Həmin keyfiyyətlərin işıqlı, müsbət istiqamətə yönəldilməsində uşaqlar üçün yaradılmış mənəvi sərvətdən - bədii əsərlərdən də mühüm vasitə kimi istifadə edilir. Azyaşlılar və gənclər üçün yazılmış məzmunlu, dolğun, sağlam ruhlu əsərlər uşaqların mənəvi estetik zövqünü oxşayır, fantaziya və xəyallarının hüdudlarını genişləndirir, əxlaqi-tərbiyəvi cəhətdən kamilləşməsinə, dünya duyumunun, həyatı idrak qabiliyyətinin inkişafına, vətənpərvər, nikbin, humanist və beynəlmiləçi kimi yetişməsinə kömək edir, həyat və mübarizənin həqiqi yolunu onlara öyrədir.

1920-30-cu illərdə də uşaq ədəbiyyatının tarixinə onun klassik nümayəndələrinin yaradıcılığına maraq artır, tənqidçi və ədəbiyyatşünas alimlər uşaq yazıçılarının diqqətini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inqilabaqədərki nailiyyətlərinə cəlb edir, onları keçmiş mədəni irsdən yaradıcılıqla bəhrələnməyə çağırırdılar.

Uşaq ədəbiyyatı haqqında daha çox F. Köşərlinin mülahizələri diqqəti cəlb edirdi. Bu mülahizələr A.O. Çernyayevskinin "Vətən dili" dərsliyinin 7-ci nəşri ilə əlaqədar yazdığı məqalədə və digər oçerk məqalələrində, ən çox isə müasirlərinə yazdığı məktublarında toplanmışdır. Bütün bunlar sübut edir ki. Firudin bəy Köçərli uşaq əsərləri yazan müəlliflərlə daim sıx əlaqə saxlamış, onların əsərlərinin ilk tənqidçisi olmuş, ilk və obyektiv fikirləri söyləmişdir. Sonra Ə. Kazımın, M.K.Ələkbərlinin məqalələrində, C.Xəndanın tədqiqatlarında bu ziyalıların uşaq əsərləri ideya-məzmun, mövzu, dil və üslub xüsusiyyətləri yığcam təhlil olunmuşdur. Bununla belə uşaq ədəbiyyatının tarixinin obyektiv şəkildə tədqiqinə doğru atılan ilk və ciddi addımları 1950-60-cı illərə aid etmək lazım gəlir. Bu isə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ilk yaradıcılarından S.Qənizadə, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, A.Şaiq, S.S.Axundovun həyat və yaradıcılığının xüsusiyyətlərini əhatə edən tədqiqatların məhz bu illərdə yaranması ilə əlaqədardır.

Bu sahədə daha geniş tədqiqatlar aparmış mütəxəssislərimiz də vardır. K.Talıbzadə sadəcə təsvir yolu ilə getməmiş, A.Səhhətin uşaq şerlərinin mövzu dairəsi, ideyası, sənətkarlıq keyfiyyətləri haqqında indi də öz elmi dəyərini saxlayan mülahizələr söyləmişdir. Tədqiqatçı yazıcının bu sahədəki yaradıcılığına uşaqların psixoloji tələbləri baxımından yanaşmış və A.Səhhətin uşaqlar üçün yazdığı əsərləri iki hissəyə ayırmışdır. 1950-60-cı illərdə uşaq ədəbiyyatı təkcə bu və ya digər sənətkarın yaradıcılıq fəaliyyətinin bir hissəsi kimi yox, eyni zamanda xüsusi sahə kimi ədəbiyyatşünasların diqqətini cəlb etmişdir.

Ə.Mirəhmədovun "Dəbistan" adlı məqaləsi isə uşaq mətbuatı tarixinin öyrənilməsi aspektində uşaq ədəbiyyatı məsələlərinə də diqqət edilməsi təşəbbüsünün meydanı 1960-cı illərdə daha da genişlənir. Bu istiqamətdə P.Allahverdioğlu, S.Bəktaş, Ə.Məmmədov və digər tədqiqatçılar müəyyən konkret fikirlər söyləmişlər. 1970-ci illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tədqiqi və öyrənilməsi sahəsində bir sıra dövlət əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Yeni nəşrlərin meydana gəlməsi onun inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdi. Bu illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsində müəyyən məhsuldarlıq nəzərə çarpmağa başladı. Uşaq ədəbiyyatının müxtəlif məsələlərinin tədqiqi və təbliğinə həsr edilmiş məqalələr bu sahədə qiymətli təşəbbüs oldu. Qarşılıqlı ədəbi əlaqə ilə bədii tərcümə problemlərinə,

xüsusilə Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinə həsr olunmuş tədqiqat və araşdırmalarda milli uşaq ədəbiyyatımızın yaranması Azərbaycan və Rus Uşaq Ədəbiyyatının Təşəkkülü və İnkişaf Mərhələləri inqlaba qədərki dövrdə inkişafı barədə maraqlı müşahidə mülahizələrdə geniş yer tuturdu. Bunlardan əlavə, F.Qasımzadə, Mir Cəlal, C.Xəndan, K.Məmmədov, M.Mustafayev, S.Hüseynov, K.Talıbzadə, M.Vəliyev, S.Vəlixanov, F.Kərimova və digərlərinin uşaq ədəbiyyatı sahəsində müəyyən elmi fəaliyyətləri olmuşdur.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki uşaq ədəbiyyatının sistemli tədqiqi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qarşısında duran və həllini gözləyən zəruri problemlərdəndir. Məlum olduğu kimi hər bir predmetin tarixi ilə nəzəriyyəsi ayrılmazdır. Əgər biz bu günkü uşaq ədəbiyyatının daha dolğun mənzərəsini canlandırmaq və gələcək inkişafına istiqamət vermək istəyiriksə, mütləq onun keçmişinə nəzər salmalıyıq. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı bu günkü nailiyyətlərinə görə özünün keçmişinə borcludur. Çünki o, əvvəlki ənənənin özülü üzərində dayanır və onun davamı kimi inkişaf edir. Elə buna görə də, uşaq ədəbiyyatımızın keçmişini onun təşəkkül dövründən başlayaraq öyrənməyə zəruri ehtiyac hiss olunur.

Öz soy-kökü üzərində boy atan ədəbiyyat və mədəniyyət, milli yaradıcılıq sədlərindən keçərək, Rusiyada və bir neçə il sonra Azərbaycanda baş tutan dövlət çevrilişi silah gücünə yeni bir dövlət qurdu. Hər iki ölkədə xeyli insan itkisi baş verdi. Görkəmli rus yazıçısı V.Q.Korolenko (1853-1921) bu mürəkkəb və təzadlı dövrü çox acı faktlarla izah edirdi. Bu illərdə hər iki xalq ortasında qırğınlar, sürgünlər oldu. Analoqu olmayan bu dövlət «yeni insan» ideyasını irəli sürərək təbii yaradıcılıq prosesinin inkişaf ardıcılığını pozdu: siyasi-ideoloji, mənəvi-əxlaqi tərbiyə məsələlərini bütün sahələrdə əldə rəhbər tutdu. Bu illərdə ədəbiyyat və mənəviyyatın inkişafı davamlı olsa da, rus, Azərbaycan yazıçı, şairləri çox əzablara, iztirablara, işgəncələrə məruz qaldılar. Hakimiyyət tələblərini qəbul etməyənlər sürgünlər və təzyiqlərlə üzləşdilər. Bu məhdud çərçivəli siyasi sistem bütün ədəbi yaradıcılıqlardan «inqilab» mövzusunda üstünlük verməyi tələb edirdi. Öz fikirlərini ideya-nəzəri baxımdan əsaslandırır, ictimai-siyasi rolu və əsas vəzifələri müəyyənləşdirirdi. İzahı çətin olan bu dövlətin hakimiyyətə gəlməsi yollarını, hətta L.N.Tolstoydan da əsərlərində əks olunmasını tələb etmişdilər. SSRİ-nin yaradılmasından (1922, 30 dekabr) sonra isə imperiya tərkibinə daxil edilmiş xalqlar ədəbi prosesdə bir ideologiya ətrafında birləşdirildilər.

XIX əsrin axırları-XX əsrin əvvəllərində rus və Azərbaycan inqilabçı demokratları ədəbiyyatın və mədəniyyətin bu təlatümlü dövründə uşaq ədəbiyyatının inkişafına düzgün istiqamət vermək istəyirdilər. Belə hesab edirdilər ki, yeni insan, yeni vətəndaş tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatının istiqaməti sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna əsaslanın, proletar ədəbiyyatının bir qolu kimi fəaliyyət göstərməlidir. Lakin ictimai-siyasi quruluşun təsirindən asılı olmayaraq uşaq ədəbiyyatı yazıçıların qələmlərinin gücü ilə inkişafını davam etdirirdi.

M.Qorki uşaqlar üçün yazmağın çox çətin olduğunu qeyd edirdi. O, göstərirdi ki, müxtəlif yaşlı uşaqların maraq dairəsini nəzərə almaqla, estetik zövqünü öyrənməklə, uşaq aləminə dərinlən bələd olmaqla gözəl əsərlər yaratmaq olar. Burada, həm də ictimai mühit, inkişaf, idrak, zövq, bilik dairəsi, nitq önəmli olmalıdır. «Bununla belə bilməliyik ki, uşaqlar yaş etibarını ilə daima dəyişilir, onlar dövrdən-dövrə, nəsildən-nəslə dəyişilir. Bəşəriyyət də böyüyür, kamilləşir. Bax ona görə də böyüklərin özləri üçün yaratdıqları qədim əfsanələr indi, demək olar ki, bütünlüklə uşaq nağıllarına çevrilmişdir»

Uşaq ədəbiyyatının məqsəd və vəzifəsindən göründüyü kimi, bu ədəbi aləm müxtəlif elmlərlə: pedaqogika, psixologiya, etika, estetika, incəsənət, təbabət və dəqiq elmlər-əlaqəli şəkildə inkişaf edir. Yeni nəslin hərtərəfli inkişaf etməsində, kamala çatmasında hər birinin özünəxas yeri var. Uşaq ədəbiyyatının öz spesifikasiyası vardır. Uşaq ədəbiyyatı anlayışı bilavasitə uşaqlar üçün yazılan, bədii, elmi-bədii əsərləri özündə birləşdirən yaradıcılıq sahəsi olsa da, yalnız bunlarla məhdudlaşmır. Buraya həmçinin, böyüklər üçün yazılan, lakin uşaqların da

mütaliə edə biləcəyi əsərlər də daxil ola bilər. Bu əsərlər uşaqların mənəvi-əxlaqi və estetik tərbiyəsində, dünyagörüşünün genişlənməsi və formalaşmasında əsas rol oynayır. Məsələn, dünya miqyasında M.Servantesin "Don Kixot" romanı həm böyükklər, həm də uşaqlar tərəfdən maraqla oxunur. Yaxud C.Sfiyvin "Quliverin səyahəti", D.Defonun "Robinzon Kruzonun macəraları" əsərlərində hadisələrin macəra tərzində qoyulması, maraqlı süjet və kompozisiyası uşaqları bu əsərləri oxumağa cəlb edirdi.

V.Hüqonun "Səfillər" romanı uşaqlar üçün yazılmamışdır. Lakin uşaq obrazı kimi təsvir olunan Kozettanın və Qavroşun həyatı və fəaliyyəti haqqındakı bədii mətn oxu üçün ayrılıqda veriləndə, uşaqların hədsiz marağına səbəb olur. Bəzən uşaq ədəbiyyatı ədəbi yaradıcılığın asan sahəsi kimi başa düşülür. Belə yalnız təsəvvür yaranır ki, adi həyat hadisələrindən sadə və aydın bir dildə danışmaqla uşaq əsəri yaratmaq mümkündür.

V.Q.Belinski uşaq ədəbiyyatını bu cür təsəvvür edənlərə qarşı çıxaraq yazırdı: "Uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, diqqətli, sakit, körpəcə-sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də canlı, şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır. Aydındır ki, uşaqlara qarşı məhəbbət, uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və tərbiyəsinə dərin bilmək də ən mühüm şərtlərdəndir. "Uşaq ədəbiyyatının spesifikasiyasını yalnız mövzu müəyyən etmir. Yəni nədən yazmaq problemi hələ bu ədəbiyyatın əsas cəhəti deyildir. Uşaq ədəbiyyatında həyatın bütün sahələri əks olunmalıdır. Belə ki, uşaq ədəbiyyatında necə yazmaq çox mühüm məsələdir. Görkəmli rus şairi Aqniya Barto (1906-1982) qeyd edirdi ki, uşaqlara hər şeydən, həyatın ən dərin və mürəkkəb problemlərindən danışmaq olar, lakin gənc oxucunun bu problemləri aydın və asan başa düşməsi üçün müəllif xüsusi istedadla malik olmalıdır. O, həmçinin uşaq ədəbiyyatında əyləncəliliyin və ciddiyyətin bi-birinə zidd olmamasını qeyd edərək, uşaq ədəbiyyatının mənaca, məzmunca ciddi, formaca əyləncəli, cazibəli olmalıdır, fikrinə gəlir və belə nəticə çıxarır ki, yalnız bu halda hər cür, hətta ən mürəkkəb fəlsəfi fikir gənc oxucuya çatdı bilər.

Bu ədəbiyyat uşaqların qəlbində nəcib hisslər oyadan mənşən və mənşən əsərlərlə işıqlandırılmalı, onların gələcək haqqında gözəl və ümidli arzularına qanad verməlidir. Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin, mənəvi və estetik zövqə malik zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir.

Bu ədəbiyyat bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəsə öyrətməli, onları bu sərvətin əsl varisi kimi tərbiyə etməlidir. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində söz sənətimizin müstəqil bir sahəsinə çevrilən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı, tarixin müxtəlif mərhələlərində inkişaf etmiş, müxtəlif zaman kəsiyində inkişafdan qalmış və yenidən çiçəklənmişdir.

Müdrək və ibrətəməz folklor nümunələri bu ədəbiyyatın bünövrə daşlarıdır. Xalq müdrəkliyini qoruyub yeni bir düşüncə zirvəsinə qaldıran Nizami Gəncəvinin əsərlərində qələmə alınan əhvalatlar uşaqların ən çox sevdikləri ədəbi parçalardır. Gənc oxucular mərdliyi, cəsurluğu, hazırcavablığı «Zalım padşahlıq Zahidin dastanı», «Kərpickəsən kişinin dastanı», «Sultan Səncər və qarı», «Fitnə» və sair kimi bitkin süjetə, fəlsəfi ümumiləşməyə malik olan bədii parçalardan öyrənirlər. Sonrakı dövrlərdə Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani və sair bu kimi qələmə sahibləri də gənc oxucuları nəzərdən qaçırmamışlar. Xüsusilə, təmsil janrı və alleqoriya üsulunda yazılan əsərlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının bünövrə daşları olmuşdur.

Uşaq ədəbiyyatı ümumi söz sənətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olsa da, onun bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər onu böyükklər üçün yazılmış ədəbiyyatdan ciddi şəkildə fərqləndirir. Uşaq ədəbiyyatı sadə süjetə əsaslanır. Əgər böyükklər üçün yazılan əsərlərdə süjet xətti şaxələnirsə, bir əhvalatın içərisində başqa əhvalatlar xatırlanıb, obrazın

bütöv yaranmasına xidmət göstərsə, uşaq ədəbiyyatında belə deyildir. Yazıçı hansı yaş üçün yazırsa yazsın, həmin uşağın anlam səviyyəsini, psixologiyasını, hadisələri dərk edə bilmək qabiliyyətini nəzərə alır. Əgər əsər 3-4 yaşlı uşaq üçün yazılırsa, deməli, həmin uşaq kitab oxuya bilmədiyinə görə bu əsəri ona kimsə oxumalıdır. Buna görə də, son dərəcə sadə sözlərdən ibarət olan əhvalat təsvir edilərkən yığcam və bitkin xarakter daşmalıdır. Bu zaman yazıçılar ritmik şeirlərə üstünlük verirlər. Çünki poetik ritm uşaqların oynaq təbiətinə daha çox uyğundur. Əgər əsər böyük yaşlı uşaqlar üçün yazılırsa, burada təsvir olunan hadisələr bir-birini dinamik şəkildə izləməlidir. Yaxud, uşaq şeirlərində məsnəvi forması daha çox uğur qazanır. Çünki burada misralar qoşa qafiyələnir və beytdə bitkin bir fikir ifadə olunur. Məsələn, görkəmli şairlərimiz M.Ə.Sabir və A.Səhhətin şeirləri buna misal ola bilər.

Uşaq ədəbiyyatının başlıca xüsusiyyətlərindən biri də onun öyrədici olmasıdır. Yazıçı əsəri yazarkən uşağa həyatın müəyyən sirlərini öyrətməyi qarşısına məqsəd qoyur. Bu həm də, onun tərbiyəedici cəhəti ilə bağlıdır. Pedaqoqlar belə bir haqlı fikir irəli sürürlər ki, uşaqlar tərbiyə olunduğunu başa düşən kimi tərbiyəçidən uzaq olmağa çalışırlar. Elə buna görə də yazıçı tərbiyəvi fikirlərini əsərin gözə görünməyən gizli qatlarında verir. Belə ki, «yaxşı nədir, pis nədir» sualının cavabı uşaq ədəbiyyatının dərin qatlarında gizlənilir. Uşaq ədəbiyyatı mövcud həyat və cəmiyyət haqqında ilkin təsəvvürlər yaradır. Burada xeyirlə şərin, çirkinliklə gözəlliyin daimi mübarizəsi və ikincilərin qələbəsi öz əksini tapır. Uşaq ədəbiyyatının müsbət qəhrəmanları nə qədər çıxılmaz vəziyyətə düşsələr də, sonda hökmən qələbə qazanırlar. Bu, uşaq təfəkküründə həyatın əbədiliyi haqqında ilkin təəssürat yaradır, xeyirxahlığın, mərdliyin, doğruluğun əbədi və zəruri olması barədə onların qəlbində ümid çırağı yandırır. Buna görə də, uşaq əsərlərini böyükklər də həvəslə oxuyurlar. Dünya uşaq ədəbiyyatı yazıçıları haqqında belə bir fikir yürüdüldür ki, onlar bir yaşından yetmiş yaşa qədər olan insanların yazıçılarıdır.

İctimai inkişafın bütün mərhələlərində, heç bir siyasi ideologiyaya mənsub olmayan həqiqi uşaq ədəbiyyatı həmişə eyni estetik prinsiplərə əsaslanmışdır. Uşaq ədəbiyyatının məqsədi balacaların qəlbində həyat eşqi yaratmaq, təbiət və cəmiyyət qanunları ilə onları tanış etmək, pisi yaxşıdan, fərqləndirməkdə onlara kömək etməkdən ibarətdir. Bu ədəbiyyatın vəzifəsi balacaların qəlbində işıqlı sabaha, böyük gələcəyə inam çırağı yandırmaqdan ibarətdir. Siyasi ideologiyaya bağlanmış, bu səpgidə yazılmış uşaq əsərləri, həmin dövrün ideyalarının əsiri olduğu üçün bir vaxt onun qurbanına çevrilirlər. Uşaq ədəbiyyatında vətən məhəbbəti, insan əməyinə, istedadına və ləyaqətinə ehtiram, təbiət gözəlliklərinə vurğunluq, valideynə, müəllimə, ümumən, böyükklərə hörmət, özündən kiçiklərə mehribanlıq, şəfqət, dostluqda dəyanət kimi keyfiyyətləri əks etdirməlidir.

Həqiqi uşaq ədəbiyyatının əbədi qanunlarına əsaslanan, ideologiyalı ədəbiyyatın devizinə çevirən sovet hakimiyyəti dövründə də yazılan bədii uşaq əsərləri həmişəyaşar sənət nümunələrinə çevrilmişdir. S.Marşakın, K.Çukovskinin, A.Bartonun, S.Mixalkovun, S.Vurğunun, R.Rzanın, Ə.Cəmilin uşaq əsərləri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. Lakin həmin dövrdə yaranan, o zamanın yüksək mükafatlarını alan bir sıra əsərlər bu gün kimsəyə gərək deyildir. Uşaq ədəbiyyatı ata-anaya, soykökünə, vətən torpağına, ulu əcdadların adətlərinə məhəbbət ruhunu yaşatmalıdır. Xalqın şifahi ədəbiyyatı onun daimi mövzu mənbəyi olmalıdır. Müdriqliyə, qəhrəmanlığa, ədalətliyə, qorxmazlığa, hazırcavablığa və sair yüksək, ali keyfiyyətlərə malik olan insanlar uşaq ədəbiyyatının baş qəhrəmanları olurlar. Uşaq ədəbiyyatının məqsədi, uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, dövrünün dünyəvi biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etmək, tarixini, keçmişini dərindən öyrətmək, gələcəyin böyük quruculuq işlərində fəal iştirak etmək istəyi ilə tərbiyə etməkdir.

Uşaq ədəbiyyatı bir sıra vəzifələri həyata keçirməlidir: uşaqlar üçün yazılan əsərlər sadə, aydın bir dilə malik olmalıdır. Sadə süjetə əsaslanmalıdır. Çoxşaxəli əhvalatlar, təmtəraqlı ifadələr, pafoslu şüarlar ona yabançıdır. Bir sözlə, uşaq ədəbiyyatının spesifikasiyası yaradıcılıq meyarına çevrilməlidir. Müasir dövrdə kitabxanalar bəşəriyyətin elmi sərvətini toplayıb,

qoruyub onları insanların istifadəsinə verməklə elmin, mədəniyyətin və yeniyetmələrin dünyagörüşünün formalaşdırılması, elmin və texnikanın yeni nailiyyətlərini, ətraf aləmdə baş verən təbiət və cəmiyyət hadisələrinin mahiyyətinin dərk edilməsinə uyğun iş aparmaq, respublikamızın həyatında baş verən əlamətdar hadisələrin təbliğinin günün tələbləri səviyyəsində qurmaq kimi mühüm vəzifələri yerinə yetirirlər.

Milli-mənəvi dəyərlərimizi özündə əks etdirən uşaq ədəbiyyatına olan qayğı və diqqətin nəticəsi olaraq ədəbi irsimizin qorunmasında ulu öndər Heydər Əliyevin davamçısı cənab prezident İlham Əliyev "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı imzalamışdır. Bu sərəncama əsasən təkrar nəşr edilən kitablar ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilir, bununla da uşaq ədəbiyyatına olan bibliografik informasiya tələbatının ödənilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Uşaq ədəbiyyatı hər bir yeniyetmənin, gəncin gələcəyini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişaf ərhələlərini müəyyənləşdirir, sənət, ixtisas seçimində, elmin sirlərinə yiyələnməkdə yardımçısı olur.

Bundan başqa uşaq ədəbiyyatı uşaqların mütaliə mədəniyyətinin yüksəldilməsinə də öz təsirini göstərir. Uşaqlar bədii ədəbiyyat vasitəsilə keçmiş, bugünkü həyatımızı və inkişafımızı bədii şəkildə öyrənirlər. Ona görə də uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə və bilik səviyyələrinə uyğun ən yaxşı əsərlərin təbliğ edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Uşaq əsərlərinin təbliği üçün bibliografiyaya böyük ehtiyac vardır. Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyasının əsas qollarından birini uşaq ədəbiyyatının bibliografiyası təşkil edir. Uşaq ədəbiyyatının müxtəlif yaşlı oxucular arasında təbliğ edilib yayılması, onun bibliografiyasının daha da inkişaf etdirilməsini tələb edir. Uşaq ədəbiyyatının bibliografiyası ədəbiyyat təbliğində və şagirdlərin mütaliəsinə rəhbərlikdə ən mühüm vasitə hesab olunur. Müstəqil respublikamızda uşaq kitabxanaları tərəfindən həyata keçirilən bütün bibliografik işlər, müxtəlif yaşlı uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik və ümumi bibliografik informasiyanın genişlənməsinə kömək etməklə bərabər, həm də uşaqların mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsi ilə bağlıdır.

Gələcəyimiz olan uşaqların, bugünkü məktəblilərin dünyagörüşünün zənginləşməsində, estetik və mənəvi tərbiyəsində, tədris prosesində, onların əxlaqi tərbiyəsində, bir sözlə uşaq və gənclərin formalaşmasında uşaq kitabxanalarının rolu böyükdür. Uşaq kitabxanalarında əsas tərbiyə vasitəsi kitabdır. Bütün şüurlu həyatı boyu insanı müşayiət edən kitab onun etibarlı məsləhətçisi və dostudur, mənəviyyət məbəyidir. Müstəqillik dövründə cəmiyyətimizin bütün sahələrində əsaslı dəyişikliklər gətirdiyi bir zamanda kitabın rolu və əhəmiyyəti daha da artmışdır. Çünki kitab dövlət quruculuğumuzun alovlu təbliğatçısıdır. Kitab uşaq oxucularının psixologiyasının dəyişməsinə kömək edir, onların formalaşmasının, tərbiyələnmələrinin etibarlı silahıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Bəktaş S. XX əsr uşaq mətbuatında ədəbiyyat. Bakı, 1965.
2. Xəlil Z. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (rus dilində). M., 1987.
3. Məmmədov Ə. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 1977.
4. Yusifoğlu R. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 2006.